

BUKOVICA U SREDNJEM VIJEKU *

STJEPAN ANTOLJAK
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/UDC: 949.713 "04/14"
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno

Received : 1991-02-14

Autor prvo opisuje položaj i granice Bukovice prema raznim našim piscima (Zlatović, Maschek, Ardalić itd.) i kako je ucertana na topografskim kartama. Zatim ukazuje da taj predio nije povijesno uopće obrađen ni u pojedinostima a ni u cjelini, napose u srednjem vijeku. Prelazeći iz staroga u rani srednji vijek pisac govori o Bukovici od 6. st. dalje, tj. u doba vladavine Istočnih Gota, a onda Bizanta i hrvatskih narodnih vladara. Dotiče se, na osnovi bizantskih izvora (napose Konstantina VII Porfirogeneta), u koju je hrvatsku županiju spadala Bukovica sa svojim mjestima, a koja se od II. polovice 11. st. uklapa u županiju ili komitat Luku, gdje su živjeli i imali svoje posjede pripadnici "plemića 12 hrvatskih plemena" (Kukari, Šubići, Gušići, Mogorevići, Karinjani i Lapčani, Jamometići, Tugomerići) i ondje se držali svojih "C o n s u e t u d i n e s C r o a c i e".

Interesantni su izravni podaci o Bukovici u 12. i 13. st., te kako su preko toga prohujali Tatai. Napose je zorno prikazan "dominium" Pavla Bribirskoga "dominus"-a "Croatorum", pod koji je spadala i Bukovica sa njegovim središtem Bribirom. Opisani su i posjedi knezova Bribirskih u toj Bukovici, tj. Lučkoj županiji, poslije smrti Pavla i kako su ih redom gubili. Autor raspravlja i o nazivu Luke i njenoj podjeli na Donju i Gornju Luku (15. st.), u koju je uključena Bukovica, te koje su bile granice između njih. Ujedno se navodi kako je Gornja Luka pripadala području zvanom B a n a d e g a, B a n a t ili čak "B a n o v i n a" (15. i 16. st.). Napose pisac upozorava na značajnu karakteristiku lučkog komitata, a ta je da je imao svoga arhiprezbitera, tj. zamjenika ninskoga biskupa (II. pol. 15. i 16. st.) i ukazuje da su se od 1409. g. ostrovički kasteleli zvali i "c o m i t e s L u - k e", koji su od kmetova zadarskog distrikta ubirali i crkvenu desetinu, marturinu i vojšćinu, što su također vrlo važni izvorni podaci za društveno-ekonomske odnose u ovom dijelu Hrvatske.

Rad završava prikazom kako su Turci osvojili Karin (1514), Knin

* 1 Pod naslovom "Bukovica u srednjem vijeku sa posebnim osvrtom na njenu topografiju i toponomastiku" bilo je najavljeno moje izlaganje u programu rada znanstvenog skupa "Bukovica u prošlosti", koji je organizirao Zavod za povijesne znanosti i klasičku filologiju OOUR-a humanističkih i društvenih znanosti Filozofskog fakulteta u Zadru, a održao se je 21-23. V. 1987. godine. No uslijed kratkoga vremena ovo moje predavanje pročitao sam skraćeno pod naslovom "Bukovica u srednjem vijeku", a ispustio sam drugi dio u kome se je imao dati i poseban osvrt na topografiju i toponomastiku Bukovice. Stoga sam slobodan zbog objektivnih razloga ponuditi Zavodu da se tiska ovaj moj rad pod imenom: "Bukovica u srednjem vijeku", što molim da se uvaži.

(1521) i Skradin (1521), te zauzeli Ostrovicu i Kličevac (1523), a 1527. i Obrovac na Zrmanji, te je time nekadašnja Gornja Luka s dijelom Banadega pala u njihove ruke i otada oni preko pregažene Bukovice nesmetano prolaze i prodiru sve do mora, tj. do Zadra i Šibenika.

Bukovica je kraški kraj² sjeverne Dalmacije između Velebita i Ravnih kotara. Na sjeverozapadu granicu Bukovice čine Karinsko more i rijeka Zrmanja a na jugoistoku srednji tok Krke.³ Prema navodina S. Zlatovića, dok su Kotari, zemlje od Nina do Skradina, nazvani ravni za razliku od Bukovice, ova je krševita i zatvaraju je visočine, uokružene Krkom od Kistanja do Roškog zaljeva i rijekom Zrmanjom od Keglević-grada do Novigradskog zaljeva.⁴

Krajem pak 19.st., prema Mascheku, Bukovica je obuhvaćala 2 trgovišta i 29 sela, tj. Bilišane, Karin, Kruševo, Medviđe, Obrovac, Zelengrad, Žegar, Mokropolje, Očestovo, Pađene, Radučić, te sva mjesta političke općine Kistanja, osim Ervenika Gornjeg smještenog u Podgorju, tzv. Morlakiji, zatim slijede sela: Devrske, Ičevo, Rupe, Smrdelje, Varivode, Bruška, Popović i Rodaljice.⁵

Ardalić je pridijelio Bukovici kao predjelu uz Međidu selo Nunić, te Kistanje, Ostrovicu i Bribir, pa onda Vačane i Dobropolje, a tome je dodao Rupe i Ičevo, kao i Maschek, te je zaključio da se Bukovica prostire od Krke do Karinskog mora.⁶

² Kraj Bukovica se navodi u kasnijim izvorima i kao toponim, tj. *villa Buchoviza penes Obrouacium* (Historijski arhiv u Zadru/ HAZ/Ra...XV/1538, str.20), a na Cornellijevoj karti od 1688.g. naznačeni su čak "Monti di Bucovizza", dok na *Nouvelle carte de la partie occidentale de Dalmatie, dressée sur les lieux* (Venise, Par P. Santini, 1780.) piše: "Buccovizza Superior".

³ Pavao Pauš, "Bukovica", *Hrvatska enciklopedija*, III, Zagreb 1942,496.

⁴ St. Zlatović, "Topografske crtice o starohrvatskim župama u Dalmaciji i starim gradovima na kopnu od velebita do Neretve", *Starohrvatska prosvjeta*, I, Zagreb 1896, 215. tako je 1905.g. Dragutin Hirc gotovo isto iznio da se Bukovica zove krševita visočina zaokružena rijekom Krkom od Kistanja do Roškog slapa i rijekom Zrmanjom od Keglević-grada do Novigradskog zaljeva. Od istoka joj općina kninska i kistanjska, od juga skradinska, od zapada bukovačka, i od sjevera obrovačka. *Bukovica rastavlja od Kotara niz brda od Bribira, nad Ostrovcim, iznad Lišana, Bulića, Lepurā, Podgrada i Benkovca* (S.A.). Kotari "ravni" zove narod zemlju od Nina do Skradina, kaže D.Hirc (*Prirodni zemljopis Hrvatske, I*, Zagreb 1905, 564, bilj.2).

⁵ L. Maschek, *Repertorio geografico-statistico dei luoghi abitati nel Regno di Dalmazia sulla base di dati ufficiali*, Zara 1886,265.

⁶ Vl. Ardalić, "Bukovica", *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, IV, JAZU, Zagreb 1899, 113, 114. O Bukovici gl.npr. i ovu ostalu literaturu: Ivan Andrić, *Po Ravnim Kotarima i kršnoj Bukovici*, Zadar 1909, 85-97; M. Suić, "Granice Liburnije kroz stoljeća" *Radovi JAZU u Zadru*, 2, Zagreb 1955,279; I. Rubić, "Bukovica", *Enciklopedija Jugoslavije*, 2, Zagreb 1956, 279; I. Silić, "Neki problemi geografije Zadra i njegove regije", *Zadar-Zbornik*, MHZagreb 1964, 19; I. Rubić-M. Prčić, *Geografija Hrvatske*, Zagreb 1974, 6; I. Rubić, "Bukovica", *Enciklopedija Jugoslavije*, 2, Zagreb 1982, 573; F. Šišić, *Bukovica - Arhiv JAZU-ostavština F. Šišića*.

Inače granice Bukovice i nabravanje mjesta u njoj kod pojedinih pisaca je pretežno mnogo puta neodređeno, netočno ili čak i suviše općenito, što ipak ne mijenja naše opisivanje po Mascheku i Ardaliću, koje se može potvrditi i po zadnjim i kasnijim geografskim kartama 17. i 18. st. kao i katastralnim mapama, koje su pretežno u Historijskom arhivu u Zadru.

1.

Bukovica, koja je na topografskoj karti Dalmacije (*Descrizione topografica della Dalmazia*) od 1732.g. ucrtana kao Liburnia ora contado di "tj. Liburnia sada područje (Liburnije: S.A.), a na onoj od 1780. kao "Buccovizza superior" (sa "Cotar Xegar"). Kao predio sjeverne Dalmacije ima i svoju povijest, koja nije toliko burna ili toliko interesantna po događajima kao što su ostali dijelovi Dalmacije u pojedinosti i u cjelini. Pa ipak moramo pokušati da i o njoj nešto kažemo i to u obliku sinteze, što dosada u nas uopće nije urađeno.

Naime povijest Bukovice u srednjem vijeku je kratka, sadržajno značajna za hrvatsku povijest, ali zato ne i sasvim jasna. U starom vijeku ona je bila u sklopu rimske provincije Dalmacije, a u ranom srednjem vijeku, za Teodorika Velikog (475-526), pobjednika italskog "barbarskog kralja" Odoakara, dolazi pod vlast Istočnih Gota.

To znači, i Bukovica je pripadala gotskom vojno-upravnom području,⁷ koje su sačinjavale Dalmacija sa Liburnijom i Pannonia Savia. Glavni im je bio grad Salona,⁸ koja je bila i sjedište salonitanskog nadbiskupa, čija se je vlast sterala po gotskoj Dalmaciji s Liburnijom i Panonijom, kako misli F. Šišić. To se vidi iz akata crkvenih provincijskih sabora održanih u Saloni 530. i 533. godine.⁹

Pod kojim je izravnim biskupom sufraganom salonitanskog nadbiskupa bio ovaj predio Dalmacije, kasnije nazvane Bukovica? Po našem mišljenju, kako se vidi iz akata prvog crkvenog sabora od 530.g., to bi mogao biti skradinski biskup Konstantin, koji se navodi zajedno sa zadarskim biskupom Andrijom. No već na drugom crkvenom saboru 533.g. ne spominje se i ne potpisuje se na ove akte taj isti skradinski biskup već samo zadarski biskup Andrija, koji ondje ima jaču ulogu.¹⁰ Drugim riječima, on bi mogao neko vrijeme umjesto skradinskog premeta preuzeti taj teritorij, a ne još ninski biskup, koji se tada uopće ne spominje. To se vidi i iz Farlatijeva *Illyricuma sacruma*, koji samo citira kako je na crkvenom

⁷ Gl. G. Novak, *Prošlost Dalmacije*, I, Zagreb 1944, 87.

⁸ Gl. i S. Antoljak "Zadar unter Ostgotischer Herrschaft", *Diadora* 6, Zadar 1974, 210.

⁹ F. Šišić, *Priručnik izvora hrvatske historije*, I/1, Zagreb 1914, 155, 156.

¹⁰ F. Šišić, o.c., I/1, 160, 161, 164.

saboru 530. bio prisutan i Konstantin skradinski biskup,¹¹ i ništa više.

Iz Prokopija možemo pretpostaviti da je Bizant 535/6.g. ponovo zavladao Dalmacijom, koju je jedan od istočnogotskih vojskovođa Uligisal iz Panonske Savije htio vratiti. No kada je odavde prodro u Liburniju, doživio je kod Scardone (današnjeg Skradina¹²) poraz i morao se povući u Burnum¹³ (blizu današnjih Kistanja i Ivoševaca: S.A.), koji je za rimskog carstva cvao, te su, po G. Novaku, tu "god. 537. (?! S.A.) po Kr. Rimljani pobijedili Gote", a "razorili su ga Avari god. 639."¹⁴

Drugim riječima, na osnovi i opet Prokopija, Istočni Goti su imali u 538. i 539.g. u svome posjedu uz veći dio Liburnije i onaj dio sjeverno od Skradina,¹⁵ tj. cijelu današnju Bukovicu, gdje nas neki arheološki nalazi i sada podsjećaju na njihovo nekadašnje prisustvo.

Istom o. 552.g. sa Zadrom je pao i taj dio Liburnije pod vlast Bizanta,¹⁶ koji je ondje nesmetano vladao sve do prodora novoga neprijatelja Avara, a onda i Slavena, u rimsku Dalmaciju. Kada su Hrvati, potpomognuti od Bizanta, likvidirali Avare u rimskoj Dalmaciji, uzeli su pod svoje gospodstvo te njene predjele i tako postali susjedi samih dalmatinskih gradova.¹⁷ Na taj način je nekadašnji dio Liburnije, tj. sadašnja Bukovice, došao u sklop Hrvatske i njene uskoro formirane države, koja cijela čak u 10.st. dobiva biskupa u zemlji Hrvata (*in Chroatorum terra*) u osobi nekadašnjega ninskog biskupa Grgura. No već dvadesetih godina 10.st. po nalogu pape on prelazi u skradinsku biskupiju,¹⁸ kojoj se nakon raznih peripetija na crkvenom saboru u Splitu 1185. pridijeljuje uz Skradin i bibrir, tj. veći dio Bukovice.¹⁹

Poznato je da je, po djelu Konstantina VII Porfirogeneta *De administrando imperio*, Hrvatska kao $\chi\acute{\omega}\rho\alpha$, tj. zemlja bila podijeljena na

¹¹ D. F a r l a t i, *Illyricum sacrum*, IV, Venetia 1769, 9, 10.

¹² S. A n t o l j a k, o.c., *Diadora* 6, 214. Gl. i G. N o v a k (o.c., I,89), datira poraz sa 537. godinom!

¹³ G. N o v a k, o.c., I, 89. Inače Strabon identificira *Burnum* sa *Liburnum*, a Plinije odatle izvodi: *Burnistae*, kako piše D. F a r l a t i (o.c. IV,9).

¹⁴ G. N o v a k, o.c., I, 74, 75.

¹⁵ S. A n t o l j a k, o.c., 214.

¹⁶ S. A n t o l j a k, o.c., 218, 217.

¹⁷ S. A n t o l j a k, "Zadar za vrijeme hrvatskih narodnih vladara", *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 14-15, Zadar 1976, 20.

¹⁸ F. Š i š i ć, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb 1925, 425-428, 660.

¹⁹ D. F a r l a t i, o.c., IV, 10.

županije. U sklop jedne od njih, tj. Bribirske županije (η βρεβερρα),²⁰ spadala je, barem djelomično ako ne i u cjelosti, današnja Bukovica. Središte ove županije bilo je, po Šišiću, u Bribiru (nedaleko od Skradina)²¹, koji ovaj isti pisac navodi kao naseljeni grad (το κερρον) u krštenoj Hrvatskoj. Na ovom području Bukovice Car-pisac među takve utvrđene gradove ubraja i “το κορυ” tj. Karin,²² a teško bi bilo vjerovati kako je mislio Šaferik, da se je i takve vrsti naseljeni grad το βολιτζειν nalazio u predjelu Bukovice kod Bjeline ili čak da su to, prema ubiciranju Račkoga, “Biljane u nekadašnjem skradinskom kotaru”²³ ili, po Šišiću, Bilice, koje su se nalazile nedaleko od Skradina, gdje još i danas pokazuje “njihov položaj jedna razrušena crkva iz X.st. kako to piše L. Jelić (1912.)”²⁴. Svakako daljnje naše pretpostavljanje i u pogledu županije i gradova u 10.st., glede pripadnosti liburnijske Bukovice, bilo bi pretjerano, a jedino ovakva naša diskretna upozorenja ipak nisu na odmet..

I dok se i u 11. st. u izvorima nastavljaju redati sve one županije koje je Konstantin VII naveo za 10. st., ipak jedna od njih, a to je županija “η Ντινα” više se uopće ne citira. Znači ona je nestala s hrvatske srednjovjekovne toponomastičke karte. Ali je zato Šišić pokušao i njoj dati zamjenu u 11. st., a to je županija Luka. Naime kako nije mogao pouzdano odrediti položaj županije Ninae, njemu se je ona ipak “nalazila između Knina, Nina, Sidrage i Bribira pa je identična sa županijom Lukom iz XI.st.”,²⁵ što je po našem mišljenju samo Šišićeva duhovita kombinacija, stvorena možda pod utjecajem L. Jelića. To potvrđuje i “Historijsko-topografska karta kraljevstva Hrvatsko-dalmatinskoga (bez Slavonije) oko godine 1100.”, koju su složili Jelić i Šišić, a u kojoj je ispod toponima “Nunac” stavljena u zgradu grčkim slovima pisana h Nina, između Karina i Podgrađa. No ovdje treba ipak upozoriti da se Lučka županija pojavljuje prvi put u našim izvorima tek nakon sredine 11.st. i to samo za Petra Krešimira, kralja Hrvata i Dalmacijâ,²⁶ a onda tek na Bašćanskoj ploči, koja je sastavljena o.1100.g. i na kojoj se navodi na hrvatskom jeziku (glagoljicom) ime Prvanega župana “Luce”, tj. Luke.²⁷

Ispočetka nemamo izvornih podataka o granicama županije Luke. No kasnije na osnovi naznačenih u njoj toponima omogućeno je ustanoviti barem

²⁰ Fr. R a č k i, *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia*, (RD), MSHSM, VII, Zagrabiae 1877, 400.

²¹ F. Š i š i ć, o.c., 446, 673.

²² RD, 400.

²³ RD, 400, 413, bilj.16.

²⁴ F. Š i š i ć, o.c., 450 i bilj. 52.

²⁵ F. Š i š i ć, o.c., 449.

²⁶ RD, 51, 52, 54, 62, 73, 81, 82, 487, 488.

²⁷ RD, 458; F. Šišić, o.c., 582, 583.

približno njen opseg, koji je obuhvatao i veliki dio Bukovice, a u kojoj su se upravo i nalazila pojedina mjesta lučke županije.

Upravo županija Luka, u koju je bila uklopljena i Bukovica, bila je naseljena nekim pripadnicima "plemića 12 hrvatskih plemena" (*nobiles duodecim generacionum regni Croacie*). Prema Baradi, iz isprave 15.st. vidi se da je plemensko a time i prvobitno sijelo Kukara u "Lučkoj županiji", gdje je u Podgrađu 1419.g. sudac Pavao Budačić "de genere Cucarorum", dok jedan od Kukara dobiva 1/4 sela "Raquite in districtu Ostrouice". Čak 1492. na hrvatskom jeziku se javlja u izvoru i prezime suca lučkoga ratnoga suđa "od plemena Kukari", te 1498. Stjepan Mišljenović iz sela Kulišića blizu rijeke Krke "de genere Kukarow". Čak je i S. Gunjača pronašao među šibenskim notarskim spisima iz 1434.g. "*villa Chuchari de Luca*"²⁸, tj. selo Kukari u Lučkoj županiji.

Za Šubiće kaže Šišić da je "njihova kolijevka Bribir s Ostrovicom" i da je ovo pleme od 11. do 16. st. živjelo oko Bribira.²⁹ Oslanjajući se na izvore Barada piše da Šubići imaju u vlasti tvrđi Bribir kao i druga utvrđena mjesta i posjede. Nadalje, da Šubići plemenski ne potječu iz Bribirske, nego iz Nadinsko-Sidraške, poslije Lučke župe, gdje žive i kasnije, za vrijeme kada su neki njihovi srodnici već bribirski knezovi.³⁰ To može ali ne mora biti točno kao ni vjerojatna pretpostavka Šišića da je Bela III Miroslava "Breberiensis iupannus"-a o. 1184. nadario župom bribirskom "kao nasljednim lenom, jer se njegov sin Grgur a potom i svi njegovi potomci ne nazivlju više županom (iupanus), već grofom ili knezom (comes)". I tako, po Šišiću, "postade dosadašnji stari narodni hrvatski župan, koji je bio izabranik i pouzdanik s v o g a p l e m e n a, odnosno čitavog n a r o d a, v a z a z a l ugarsko-hrvatskoga kralja, koji mu je dao još župu u leno. Na ovaj način postade i dosadašnji plemenski grad (castrum) kraljevskim gradom (Castrum regium)", završava svoje razlaganje F. Šišić.³¹ Svakako su, kako kaže Vj. Klaić, Šubići uistinu imali svoje posjede u Bribirskoj županiji (s gradovima Bribirom i Ostrovicom), iako su njihovi članovi živjeli i drugdje,³² što potvrđuju i tadašnji izvori.

U lučkoj županiji imaju ili proširuju svoje posjede i dalje Šubići i u 14.st.

²⁸ S. A n t o l j a k, *Pacta ili concordia od 1102.godine*. (Monografije Odjela za hrvatsku povijest Centra za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, 5), Zagreb 1980, 175, 177, 179 i bilj. 810.

²⁹ F. Š i š i ć, *Priručnik...*, I/1, 180.

³⁰ M. B a r a d a, "Postanak hrvatskog plemstva" *Časopis za hrvatsku povijest*, I/3, Zagreb 1943, 209 i bilj. 46.

³¹ *Poviest Hrvata za kraljeva iz doma Arpadovića (1102-1301)*, Prvi dio (1102-1205), Zagreb 1944, 116.

³² Vj. K l a i ć, "Hrvatska plemena od 12.-16.stoljeća", *Rad JAZU*, 130, Zagreb 1897, 39.

- a jedan Šubić je "judex nobilem" te iste županije. Iz 15. st. pak postoji čitav niz izvornih podataka o Šubićima, koji žive napose na svojim posjedima u komitatu Ostrovice i distriktu Luke. Tako se u zadarskoj notarskoj ispravi od 14. X. 1453. i 3. V. 1456.g. naglašava kako čak vilani bribirskih plemića u Gornjoj Luci imaju svoje posjede i sela,³³ uz one od Karinjana i drugih hrvatskih plemena.

Da zaključimo Šubićima je od 11.st. dalje ipak bila i ostala matica Lučka županija, u koju je bio uključen i Bribir i Ostrovia, dok je naziv bribirski župan, koji je od 11. st. do gotovo kraja ovoga stoljeća dominirao u naslovu pojedinih odličnika iz plemena Šubića, iščezao poslije 1184.g. i onda imamo samo naziv: bribirski knez.³⁴ Znači ovo pleme Šubića je bilo dominantno, naročito u II. polovici 13. i I. polovici 14. st., u današnjoj Bukovici, gdje su se i nalazili većim dijelom njihovi posjedi, utvrde i sela.

Što se tiče Mogorovića oni se javljaju čak od 11.st. dalje i imali su svoje posjede u Karinu i Podgradu, gdje je jedan od njihovih pripadnika vršio čast suca. Što se tiče starohrvatskog plemena Gušića oni su imali još 1278. neku zemlju kod Kruševa, koju su prodali zadarskim plemićima. Inače, knezovi krbavski, članovi plemena Gušić, stoluju u Obrovcu, koji i u 15.st. drže u svojoj vlasti, a jedan od njih Ivan Gušić i njegov sin imaju čak pridjevak "de Lucha de genere Mogorovich de Jadra",³⁵ što je više nego neobičan naziv.

U kontekstu svega ovoga vrlo su interesantni Karinjani i Lapčani, koji su po Šišiću u početku bili jedno, a kasnije dva plemena. Po Šišiću starije ime ovoga plemena bilo je Lapčani, a kada se je jedan član njegov oženio kćerkom kralja Zvonimira, Klaudijom, te dobio od kralja grad Karin (kao kraljevski grad), onda se ona grana oko Karina prozvala Karinjani.³⁶

Inače Lapčani su potjecali od Lapca, koji je bio u okolini Karina, i u njemu su stanovali.³⁷ Od 12. st. dalje jedna grana toga plemena, kako smo već rekli, posjedovala je i Karin.³⁸ U 14. i 15.st. Karinjani i Lapčani pretežno su živjeli u svome središtu Karinu.³⁹ Barada piše, ne znamo na temelju čega, da je vlasteoska

³³ S. A n t o l j a k, *Pacta...*, 180, 181; HAZ-Spisi zadarskih notara (SZN) Simon Damiani (1440-1476)b.III, f.IV/9, 395 a, 396 14.X.1453, b.III, f.IV/18, 325, 325 a (3.V.1456)

³⁴ Gl. i opet: F. Š i š i ć, *Poviest Hrvata...*(1944), 116.

³⁵ S. A n t o l j a k, *Pacta...*, 188-191.

³⁶ F. Š i š i ć, *Priručnik...*, I/1, 502.

³⁷ S. A n t o l j a k, "Izumiranje i nestanak hrvatskog plemstva u okolini Zadra", *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, IX, Zadar 1962, 94.

³⁸ Gl. M. B a r a d a, "Lapčani", *Rad JAZU*, 300, Zagreb 1954, 533, 534.

³⁹ S. A n t o l j a k, *Pacta...*, 192-194.

grana Lapčana u tome mjestu sve do 1527.g., tj. do pada Karina pod Turke.⁴⁰

Svakako iz navedenih povelja od 1453. i 1456. saznajemo da vilani komitata Gornje Luke od plemića Karinjana, zajedno s onima od plemića Bribiraca, uz ostale hrvatske plemiće imaju svoje posjede i sela u Gornjoj Luki,⁴¹ što je samo po sebi važno s obzirom na postojanje i dalje one institucije "plemića 12 hrvatskih plemena".

Što se tiče Baradina navoda da Polečići žive u 12.st. u Lučkoj županiji,⁴² vrlo je složeno pitanje, ali i neutvrđeno, a to vrijedi i za Jamomete, koje stavlja isti pisac u tu županiju 1240.g.,⁴³ dok Šišić čak tvrdi da je Jamometićima "prabaština" u Lučkoj župi,⁴⁴ gdje se oni navode i u okolici Podlužja (zapadno od Perušića), u istoj županiji. Inače su u 15.st. neki članovi Jamometa i suci rotnog suda u Podgrađu (1433, 1440), gdje se još 1379. navodi u izvoru kao sudac "nobilium" Lučke županije neki član iz plemena Tugomerić.⁴⁵

Svakako možemo ustvrditi da je trokut Zadar-Biograd-Knin bio od početka 12. do sredine 15.st. središte i sjedište one ustanove "plemića 12 plemena kraljevine Hrvatske", koja se je držala svojih "Consuetudines Croacie", napose glede podjele zemlje i nasljednog prava, što se potvrđuje brojnim ispravama,⁴⁶ a u tome trokutu svakako je stršio kao zemljišni isječak Bukovica, na čijem tlu su imali svoje posjede uz navedena hrvatska plemena i neka druga izvan okvira one ustanove "plemića 12 hrvatskih plemena".

2.

Još krajem 12.st., tj. zapravo 1198. Bukovica je doživjela dotada neobičan i neviđen prizor. Naime na ravnici blizu Ostrovice Andrija "dei gracia Jadere ac tocius Dalmacie et Chroaciae Chulmeque dux",⁴⁷ brat kralja Emerika, pobjednik nad Humom i Raškom, utaborio se je i dijelio pravdu narodu. Kada je pak stigao kod

⁴⁰ M. B a r a d a, "Lapčani", 497.

⁴¹ S. A n t o l j a k, *Pacta...*, 194, bilj.906; HAZ-SZN SD b.III, F.IV/9, 395 a, 396 (14.X.1453), b.III, F.IV/18, 325, 325 a(3.V.1456).

⁴² M. B a r a d a, "Postanak...", 210.

⁴³ M. B a r a d a, Isto, 210.

⁴⁴ F. Šišić, *Priručnik...*, I/1, 503.

⁴⁵ S. A n t o l j a k, *Pacta...*, 198.

⁴⁶ S. A n t o l j a k, o.c., 217, 211-217.

⁴⁷ S. A n t o l j a k, "Ban Pavao Bribirski 'Croatorum dominus'", *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 19, Zadar 1972, 33 i bilj. 191.

Krupe,⁴⁸ održao je sa svojim inenjakom banom Andrijom i prvacima vijeće, gdje je i osobno prisustvovao. Njegov je pak brat Emerik iste godine podvrgao pod zadarskog nadbiskupa Nikolu skradinsku biskupiju,⁴⁹ o kojoj znamo da se je 1115. u njeno crkveno središte Skradin sklonio i zadnji biogradski biskup ispred mletačke razarajuće invazije Biograda. Posljedica ovakvog trajnog preseljenja osjećala se je i osjetila čak 1185.g. na crkvenom provincijskom sinodu u Splitu kada je zaključeno da skradinski biskup ima posjedovati: Skradin, Bribir i Biograd sa čitavom Sidragom.⁵⁰ Time je prošireno područje navedene biskupije, pod koju je automatski potpao i onaj predio nazvan kasnije Bukovica.

Inače je Bukovica dvadesetih godina 13.st. doživjela jerdan nemili događaj. Naime, Višen, bogati i moćni plemić iz Luke, zaštitnik heretika, bio je 1221.g. izabran za splitskog kneza. Sjedište Višena, također člana plemena Šubića, čiji je takmac bio bribirski knez Grgur, bilo je u Zvonigradu⁵¹ u župi Odorju na Zrmanji. No Višen nije bio dugo knez Splita, u kome nije živio nego je radije boravio u svome Zvonigradu. Naime njega je na lukav način zarobio već spomenuti njegov rođak Grgur Šubić Bribirski kod samoga Bribira i onda ga svojom rukom ubio, kako to piše njihov suvremenik Toma Arhidakon.⁵²

I suviše je dobro poznato da su Mongoli ili Tatari 1242.g. opustošili predjele Hrvatske i Dalmacije, kako to zorno opisuje i opet Toma Arhidakon, te kako su onda napustivši područje Hrvatske prešli preko bosanskog dukata, Srbije i Bugarske i vratili se kući.⁵³ Po našem mišljenju oni su prvo stigli do Knina i onda preko Lučke županije, tj. i dijela današnje Bukovice, dospjeli blizu Zadra, gdje je

⁴⁸ Danas selo Krupa (nekoć općina Obrovac) podno Velebita uz potok ili rječicu Krupu, desni pritok Zrmanje. God.1642. ovdje je sagrađen manastir Bogorodice (St. S t a n o j e v i ć, *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, III, Zagreb, 543). O izv. natpisu gradnje ovoga manastira gl. Lj. S t o j a n o v i ć, *Stari srpski zapisi i natpisi*, I, SAN, Beograd 1902 (reprint: 1982), 297, 321, 322.

⁴⁹ S. A n t o l j a k, "Heretici' u srednjevjekovnom Zadru i njegovoj okolici", *Radovi Centra JAZU u Zadru*, 31, Zadar 1974, 10, 11.

⁵⁰ D. F a r l a t i, o.c., IV, 7, 10.

⁵¹ U južnom dijelu doline uz gornju Zrmanju su ruševine grada Zvonigrada, jednog od ključeva Zrmanjskog klanca. Iza Višena sjedili su u njemu knezovi Nelepići, Frankopani i Kurjakovići, a 1505. Ivan Karlović, dok je od 1526. do 1698. pod Turcima (St. S t a n o j e v i ć, o.c., IV, Zagreb 1929, 1308). Još 1395. izvor navodi: "comitis Nelipcii q. de Constantini de Zvonigrad", o kome se i 17.XII.1395. piše kao "comitis Nelipcii Constantinouich de castri Zuonigrad" (HAZ - Arhiv Splita 10, 22, 25 a), a 1459. se govori također o "castri Suonigrad" (HAZ - Arhiv Šibenika 13/14-13a2, 135).

⁵² S. A n t o l j a k, "Heretici...", 14, 15.

⁵³ T h o m a s Archidiaconus, *Historia Salonitana*. Digessit Fr.Rački. Scriptores III, MSHSM XXVI, Zagrabiae 1894, 174-177.

jedan njihov odred bio poražen od kršćanske vojske, tj. Hrvata, što bi zaslužilo nanovo obraditi ovaj događaj u posebnoj studiji ili monografiji. No i ovakva provala nije uzdrmla ni oštetila ni jedan posjed u navedenoj Bukovici, gdje su neograničeno gospodarili knezovi Bribirski.

Kada je čak napuljski dvor okitio bana Pavla i titulom "dominus Croatorum" (1295), a onda njemu i braći potvrdio u dva navrata (1298, 1299) gradove, tvrđave, sela, zemlje i posjede "in regno Vngarie et Sclauonie et partibus Croatie et Dalmatie", koje su dotada imali ili im se sa ljudima, vazalima, tvrđavicama (zamacima), zaseocima, posjedima, obrađenim i neobrađenim zemljama, ravnicama, brdima, livadama, dubravama, pašama, mlinovima, vodama, tokovima rijeka i njihovih dijelova...daje zauvijek i predaje u plemićki feud uz izvjesne uvjete - Pavao Bribirski proširuje svoje brojne titule od bana do dominusa i duxa, te kuje svoj vlastiti novac. On dakle uistinu ima kao svoj dominum cijelu Hrvatsku kojom vlada i naziva je čak "regnum Choruatorum",⁵⁴ te nema sumnje da je u te njegove vladarske okvire spadala i Bukovica, preko koje često prelazi ili se u njoj ponekad zadržava.

No kada je ban Pavao umro u svibnju 1312.g. i sahranjen u Bribiru u franjevačkoj crkvi Sv.Marije,⁵⁵ njegov nasljednik i sin Mladen II mijenja svoju titulu u "Mladenus Croatorum et Bosniac banus et Jadrensis perpetuus comes".⁵⁶ Time smanjuje i svoje posjede i malo po malo gubi i "dominium" koji je njegov otac tako temeljito i minuciozno izgradio. Tada stadoše dizati glave i Mladenovi vazali u Hrvatskoj i Dalmaciji, što se sve svrši zarobljivanjem Mladena II.⁵⁷ Time su Bribirci izgubili svoju dominaciju u hrvatskim zemljama kao i brojne svoje vazale i posjede, a tako i one u predjelima između Skradina i Knina, koje je ugrožavao knez Nelipić, zakleti neprijatelj Bribiraca. No Šubići-Bribirski su već 1347.g. sami sebe izbacili iz predzadnjega dijela svoga nekadašnjega "dominium"-a Ostrovice, toga ključa Zadra, koji izručiše Ludoviku I, a ovaj njima u zamjenu dade Zrin, odakle su formirani Zrinski. Zadnji pak svoj posjed Skradin Bribirci su izgubili Zadarskim mirom (18.II.1358),⁵⁸ i Skradin pređe u ruke kralja Ludovika, kod kojega skradinski biskup ima izvjesnu ulogu (1358, 1361) i čak presuđuje glede nekog crkvenog imenovanja na području svoje dijeceze u Bukovici (1397).⁵⁹

Inače za Ludovikove vladavine u Bukovici je bila i dalje aktivna universitas

⁵⁴ S. A n t o l j a k, "Ban Pavao Bribirski...", 8, bilj. 40, 41, 13-16, 28, 25, 26, 61.

⁵⁵ S. A n t o l j a k, o.c., 24 i bilj. 116.

⁵⁶ S. A n t o l j a k, o.c., 25.

⁵⁷ G. N o v a k, o.c., I, 133, 134.

⁵⁸ G. N o v a k, o.c., I, 139-143.

⁵⁹ D. F a r l a t i, o.c., IV, 19, 20.

“nobilium comitatus de Luka in villa Podgradye”,⁶⁰ a pleme Šubići drži u 14. i 15.st. svoje stare posjede u okolici Bribira te živi u Lučkoj županiji, gdje vrši i razne službe. Sama pak Lučka županija, koja je od 13.st. zvana komitat, dijeli se od II. polovice 15.st. na Gornju i Donju. Naime još 1266.g.i dalje kroz 14. i 15.st. u izvorima se citira “comitatu de Luca”⁶¹ ili čak samo, 1272, kao “prouincia de Luca”⁶² ili pak samo dva puta počam od 1350. dalje “in districtu Luke”.⁶³ No piše se u izvorima još češće od 11.st. bez prednjih naziva samo kao “de Luca”⁶⁴ ili “in Luka districtus Jadre” ili pak samo “in Luca”.⁶⁵ Inače se još 1419.u spisima navode kastelani Ostrovice kao i “comites Luke”.⁶⁶

I dok se Donja Luka, koja se u izvornoj građi nikada izravno ne titulira već se većinom krije i podrazumijeva pod izrazom “Luka”, to se nailazi na naziv Gornja Luka. Ali zato tek u 15. i 16.st. pod izrazom “comitatus superioris Luke” (1453) ili “comitatus superioris Luke... in superiori Luka..” (1456)⁶⁷ ili “Lucha superior” (1556-8).⁶⁸ Čak u zadarskim spisima 1465.⁶⁹ i 1485.⁷⁰ susrećemo se sa

⁶⁰ U kasnijem prijepisu isprave od 31.VII.1395, izdane u Ninu, navodi se: “ad Sedem Juditiorum Podgradgie, ubi est, et fuit Vniuersale Iudicium et Sede s O r d i n a r i a C h r u a t o r u m (S.A.), et in nostra patria et eis petendo, More, Consuetudine et Ordine Regni Crouatie de decimis ditandis...” (J. K o l a n o v i ć, “Zbornik ninskih isprava od XIII do XVII stoljeća”, *Povijest grada Nina, Zadar* 1969, 523, 524.)

⁶¹ 1266. “...in comitatu de Luca” (T. S m i Ć i k l a s, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, SCD, V, Zagrabiae 1907, 390, 391); 1359. “...in comitatu de Luca..” (Arhiv Samostana Sv.Marije u Zadru, 1200-1300); 1370. “...universitati nobilium comitatus de Luca in villa Podgradya...” (SCD XIV/1916/268, 269); 1473. “in comitatu Luche..” (HAZ - Ducali e terminazioni II/1458-1487/ 157 a).

⁶² SCD, V, 636.

⁶³ SCD XI/1912/, 631 (1350.); 6.I.1412. “et precipue in districtus Lucha vocato...” (Š. L j u b i ć, *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i mletačke republike*, VI, MSHSM 9, Zagreb 1878, 209, 210; *Diplomatarium Sibenicense*, Monumenta historiam Sibenici et eius districtus illustrantia I, Sibenici 1986, 86.)

⁶⁴ RD, 62 (o.1062), 73 (1069.).

⁶⁵ SCD IX/1911/,219 (1324.), SCD VIII (1910), 309 (1312) itd.

⁶⁶ S. A n t o l j a k, “Pobiranje marturine, crkvene desetine i vojšćine u zadarskom distriktu (1435)”, *Starine JAZU*, 49, Zagreb 1959, 234, bilj. 57.

⁶⁷ HAZ - SZN SD b, III, f. IV/9, 395 a, 396 (14.X.1453.), b. III, f. IV/18, 325, 325 a(3.V.1456).

⁶⁸ Š. L j u b i ć, *Commissiones et relationes Venetae*, III, MSHSM XI, Zagreb 1880, 243.

⁶⁹ HAZ - SZN b. I, f. I/19 (13.IX.1465).

⁷⁰ HAZ - Ducali e terminazioni III, 158 (1485).

nazivom "magne Luke".

Prema svim ovim izvornim podacima mi ne znamo sasama točno do kada je Luka bila županija, a kada je postala komitat, koji izraz čak Šišić u vezi "comitatus de Gorra" (1255) naziva i dalje župa, a Udalcov dapače tvrdi da se je u Ugarskoj poslije 1222.g. (Zlatna bula) županiju stalo nazivati "universitas nobilium" - zajednica plemstva.⁷¹

Svakako bolje je da za 13.st. dalje i mi ostanemo na terminu komitat, a ne zajednica plemstva, iako imamo još 1370.g. u izvoru naziv "universitas nobilium comitatus de Luka in villa Podgradye",⁷² što bi mogli možda primijeniti tumačenju Udalcova. No ne smijemo zaboraviti da u zadarskom arhivu postoji i spis od 1552.g. u kome se navodi jedan posjed "comitatus siue territorium Jadre",⁷³ što bi opet značilo nešto drugo.

Prema tome mi ostajemo na tome da Gornju Luku u 15.st. nazivamo komitat, kako to izravno stoji u izvoru na latinskom od 1453. i 1456. godine ili samo da ju tretiramo i kao predjel Gornja Luka.

Granice između pak Gornje i Donje Luke, tj. njezinih dijelova ili distrikata, kako vidimo iz izvora, ipak se točnije ne može odrediti. Ali se zato može reći da podijeljeni lučki komitat egzistira i dalje ne samo u 14. već i u 15. stoljeću sa svojim sudskim institucijama i pravima, te je u njemu djelomično uokviren i bukovački kraj, koji sačinjava pretežni dio Gornje Luke, koja je iza 1409.g. pripadala području nazvanom e l B a n a d e g o. No mi imamo za taj naziv mnogo raniji izvorni podatak latinskog izraza: "bannatus Croacie" sa "districtus Berberi"⁷⁴ ili samo "districtus bannatus Croacie",⁷⁵ ili "territorio Banatici",⁷⁶ ili "banatum nostrum Croatic" ili "in banatu nostro specialiter in quibusdam quattuor villis in comitatu Sibenici in Lucha..",⁷⁷ kako piše 1470.g. ban Ladislav, ili "Banatici regis Vngarie".⁷⁸

Predjel nazvan B a n a t u s i b a n a t i c u s kao i e l B a n a d e

⁷¹ S. A n t o l j a k, Pacta..., 215, 213. Gl. i ukratko ali nedovoljno obrazloženo i termin župa (županija) koji je obradio Miljen Š a m š a l o v i ć u *Enciklopediji Jugoslavije*, 8, Zagreb 1971, 651.

⁷² SCD XIV, 268, 269.

⁷³ HAZ - Spisi zadarske plemićke porodice de Ponte I-1552. (kopija).

⁷⁴ HAZ - Arhiv Šibenika 10/VII, 160 a (14.VII.1447).

⁷⁵ HAZ - Arhiv Šibenika 14 - 14 a, 55 (16.XII.1449).

⁷⁶ HAZ - Arhiv Šibenika, 6, 133 (12.V.1438).

⁷⁷ *Diplomatarium Sibenicense*, 335, 336 (7.II.1470).

⁷⁸ HAZ - SZN Antonius Barba b. I (1488-1509), f.I, 27, 27 a.

g o,⁷⁹ u koji je dakle bila uklopljena i Gornja Luka, a to znači Bukovica, nazivao se i "Banouina" (1512)⁸⁰ i u njemu je naznačeno selo "Radocich" ili Radučić⁸¹ (blizu srednjeg toka Krke).

Kada je 1557. opisivao područje el Banadego, u koji je bila ubrojena i "Luca superior" Marcus Antonius Raymondus, ninski arhiprezbiter, notar i kancelar ninske kurije, koji je i inače više puta obilazio ove krajeve i u njima izvještavao, on je u jednom svom spisu iz navedene godine ukazao da se je Banadego nazivao zato jer su njime vladali banovi kraljevine Ugarske i da su u ovom predjelu nazvanom Gornja Luka postojali gradovi (castra) hrvatskih plemića, koje su uništili Turci, te čak i nabraja koje su sve oni gradove u najnovije doba 1527. zauzeli.⁸² Inače na osnovi spisa šibenskog arhiva još 1435.g. upotrebljavala se je za zemljište "mensuram croaticam siuc Luche gonay..."⁸³ a 1470. postoji i sama "mensuram Luche".⁸⁴

Još jedna značajna karakteristika Lučkog komitata je i ta što je on imao svoga a r h i p r e z b i t e r a, tj. zamjenika ninskog biskupa⁸⁵ ili d e c a n u s a

⁷⁹ Kada K o l a n o v i ć donosi prijepis iz knjige spisa ninske kurije ispravu od 26. VI. 1272.g., on izraz Banaticus, tal. *Banadego* prevodi sa *Banska krajina* ili *Banpolje*. To se Banpolje, kaže Kolanović, čak nalazi u spisu zadarskog kneza Zuana Battista Michiela od 27.III.1586, gdje se opisuje kao "paese già di Ban di Crouatia" (J. K o l a n o v i ć, o.c., 500 i bilj. 68). No i VI. A r d a l i ć iznosi kako "više glavice Bribira, ima nepregledna prostorija zove se se 'Banpolje', a to po gospodaru nekadašnjem od Bribira banu Šubiću - kao ti su bili zemljani najprvi gospodari, koji su zemlje prisvoili i obradili..." (VI. A r d a l i ć, o.c., 198, bilj.1).

⁸⁰ Čak Juraj B a r a k o v i ć (1548-1628) u *Vili Slovinci* (1614) piše uz ostalo: "...Donašahu gosti svake trgovine i mlične slatkosti od sve banovine (S.A.), brav i volovine na zadarskoj placi..." (*Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, JAZU, I, Zagreb 1880-1882, 175).

⁸¹ 12.III.1512. "...Drasoe Mislecich de villa Radocich in Banouine..." (HAZ - SZN Johannes Philippus Eaymundus /1487-1516/b.I, f.I/1).

⁸² Taj izvještaj donosi i D. F a r l a t i (o.c., IV, 225, 226). Ali on nije u cijelosti od njega ipak objavljen. Naime čitav taj Raymundov opis i danas se nalazi u Nadbiskupskom arhivu u Zadru pod naslovom "Processus duo decimarum ecclesie Nonen.primus de terrenis Lichae et Banadegi de 1556. Secundus de abusu decimi villi in territorio nonensi de 1557", a na kraju je spisa naveden: Marcus Antonius Raymondus archipresbiter nonensis protonotarius apostolicus imperiali auctoritate notarius et curie episcopali cancellarius.

⁸³ HAZ - Spisi šibenskog arhiva 2(1414-1470), 166 a - 19.VI.1435.

⁸⁴ HAZ - Spisi šibenskog arhiva 8 c 111, 50-10.IV.1470.

⁸⁵ Još 21.II.1638. u pismu latinicom na hrvatskom jeziku naziva se Blaž "Biscup Neschi (!), Banofski i Liuschi (!)", a u talijanskom prijevodu ovog pisma piše se taj isti: "Biasio Vescovo di Nona, Banadego e Licha" (S. T r a l j i ć, "Nin pod udarcem tursko-mletačkih ratova", *Povijest grada Nina*, 545, 546, bilj. 72), dok K o l a n o v i ć ima u hrvatskom tekstu ovoga pisma od 12.II.1638: "Blas Biscup Nischi (treba: Neschi: S.A.), Banofski i Lischii", a u glagoljskoj ispravi od 9.VII.1672, koju također donosi Kolanović, drugi se prelat zove: "Francisko Graši po Milosti Boga (i) Svetoga prisvitloga apustulskoga (Sidališća) biskup od Nina, Like Banudiga i ostalih..." (J. K o l a n o v i ć, o.c., 525, 493).

ruralisa, zvanog i natpop ili arhiprva d,⁸⁶ kako se to vidi iz drugih isprava u vezi s Hrvatskim primorjem. Ovaj lučki arhiprezbiter se navodi u izvorima iz II. polovice 15.st. glede ubiranja crkvene desetine ninske biskupije u selima Lučkoga komitata. Od nje su 1455.g. bila izuzeta i sela "archipresbiteri Luke et Zupanie".⁸⁷ No već 1477. saznajemo da vilici Luke trebaju plaćati desetinu skradinskoj Biskupiji,⁸⁸ čija je granica sa ninskom biskupijom u 16.st. s južne strane bio brežuljak nazvan Bribir, kako stoji u onom Raymundovu izvještaju iz 1557.g., na kome je bila crkva "Archipresbyteratus ruralis" i u staro vrijeme ondje se je okupljao sud ovoga predjela, nazvan: Stol.⁸⁹

Inače prvi nam poznati arhiprezbiter "de Luka" bio je svećenik Petrović, koji se citira 1455.g. u spisima zadarskog notara Jacobusa q. Ostoie⁹⁰ i u spisu arhiva Šibenika od 22. V. 1459. kao "presb. Michael Petrouich parrochianus vile Dasline de Luca dioec. Sibenici",⁹¹ dok 1462. u zadarskim notarskim spisima pojavljuje se 1462. glagoljaš "presb. Simon Perchouich de litera sclaua archipresbiter Luche.."⁹² God. 1464. arhiprezbiter Luke je čak "plebano...de villa Cassithi de Montis Ostrouice",⁹³ dok se 1494. svećenik Juraj Radovanović naziva "arcipresbiter de Lucha dioe. non...", a 1497. taj isti se titulira kao "archipresbiter Ruralis Luche dioec.non..."⁹⁴

U ispravi na hrvatskom jeziku od 13.VI.1499. nailazimo na anonimnog arhidjaka "lucchom",⁹⁵ dok 8.XI.1504. na Vita "archipresbitero de Briberio alias de

⁸⁶ Gl. za to: Vl. Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*, Zagreb 1908-1922, 8 i *Lexicon latinitatis medii aevi Jugoslaviae*, I, Zagreb 1969, 62. Gl. i *Enciclopedia cattolica*, I, Città di Vaticano 1948, 1842 (Arciprete), IV (1950), 1263 (Decano i archipresbiter parrochiarum), XII (1953), 1363 (Vicario foraneo, neposredni izvršni pomoćnik biskupa u određenom crkvenom biskupskom distriktu, sačinjenom od više parohija, nazvanim: foranea, decanato, arcipresbiteriato).

⁸⁷ HAZ-SZN Simon Damiani b. II, f. III/15, 226-10.X.1455.

⁸⁸ "...uillicorum de Luca qui tuentur soluere decimas episcopatus Scardone..." (HAZ - Arhiv Šibenika - 10 II a, 2 a-10.I.1477).

⁸⁹ D. Farlati, o.c., IV, 225.

⁹⁰ III/16-16.II.1455.

⁹¹ HAZ - Arhiv Šibenika - 14/14-15 a5, 198 a (22.V.1459).

⁹² HAZ - SZN Johannes de Calcina (1439-1492)b.VI, f.IX/1, 17, 17 a (13.IX.1462).

⁹³ HAZ - Arhiv Šibenika - Notarski spisi Bonicerich Elli-8,8.

⁹⁴ HAZ - SZN Presb. Hieronymus Vidolich (1483-1499) b.I,f.I/12-12.X.1494; f.III (Processi - 1486-1498)-18.III.1497.

⁹⁵ HAZ - SZN HV b.I, f.I/17-13.VI.1499 (na hrv. jeziku isprava).

Lucha Scardonensis dioec.”,⁹⁶ a onda Jurja Matasovića kao “archipresbiterem ruralem siue de Luca dioec.non.” čak nekoliko puta (1556, 1557).⁹⁷

Sve to ukazuje kakvu je u to doba igrao ulogu Lučki komitat, napose gornjolučki ili Gornja Luka i gdje je kao i u ostalim dijelovima Luke u ime ninskog biskupa upravljao njegov izvršni pomoćnik ili zamjenik - arhiprezbiter, obično župnik jednoga ondašnjega sela, a u 16.st. pak na Bribiru je, kako smo već rekli, postojala crkva seoskoga arhiprezbirata ili dekanata, sačinjenoga od više parohija.

Kada je 1425. postao banom Dalmacije i Hrvatske knez Nikola IV Frankopan, on je pozajmio rasipnome kralju Sigismundu 20.000 zlatnih forinti, a ovaj mu je za uzvrat založio uz ostale gradove i Knin, Lab, te Ostrovicu i Skradin kao i Lučki komitat.⁹⁸

1432. pak ovaj isti Sigismund je imenovao desetoricu sinova sada već pokojnoga Nikole IV prvo upraviteljima dalmatinsko-hrvatskoga banata, a 1434.g. potvrdio im je bansku čast i sve posjede, te su otada oni i “regnum Dalmatiae et Croatiae bani”. U tom svojstvu su dvojica od njih došli u Zadar, gdje su se na žalbu zadarskoh plemića Begne “s mnosimi heruati” složili da je “zachon heruacchi bischupie scradinsche, y Tninsche” da svaki plemić, koji ima pet kmetova, ne plaća desetinu, dok onaj koji nema pet kmetova, dužan je plaćati desetinu.

U ovo vrijeme su i ostrovački kastelani, koji se od 1419. nazivaju i “castellani castri Ostrouice et c o m i t e s L u k e (S.A.)...”, od 1435. ubirali od kmetova zadarskog distrikta i crkvenu desetinu i marturinu kao i vojščinu,⁹⁹ što su također vrlo važni izvorni podaci za društveno-ekonomske odnose u ovom dijelu Hrvatske. Poslije 1493, tj. katastrofe na Krbavskom polju, Turci sve više stežu svoj obruč oko predjela između Velebita na jugu i Zrnanje i Krke, koji se jedva odupiru njihovim silovitim i pljačkaškim navalama.¹⁰⁰

Sada su ugroženi u prvom redu Knin i Skradin, a već 1514. pada u njihove ruke Karin. 1521.predade se Knin, a onda iste godine Turci uđuše u napušteni Skradin. God. 1523. osvojiše Ostrovicu,¹⁰¹ te Kličevac a 1527. i Obrovac na Zrmanji.¹⁰² Gubitkom svih ovih hrvatskih mjesta pala je u turske ruke čitava Gornja Luka s dijelom Banadega, čiji su neki gradovi bili na granici zadarskog

⁹⁶ HAZ - SZN AB b.II, f.II, 10 (8.XI.1504).

⁹⁷ HAZ - SZN Simon Mazzarellus (1555-1589), b.I, f.I/3 (7.VIII.1556), b.I, f.I/12 (1.VIII.1557), b.I, f.II (7.VIII.1557).

⁹⁸ G. N o v a k, *Prošlost Dalmacije*, I, 186.

⁹⁹ S. A n t o l j a k, “Pobiranje marturine...”, 228, 229, bilj.12, 234 i bilj.57.

¹⁰⁰ G. N o v a k, o.c., I, 188-190; Angelo de B e n v e n u t i, *Storia di Zara dal 1409 al 1797*, Milano 1944, 85.

¹⁰¹ G. N o v a k, o.c., I, 190.

¹⁰² A. d e B e n v e n u t i, o.c., 85., G. N o v a k, o.c., I, 191.

distrikta i teritorija pod vlašću mletačkog dužda. Time su otsada Turci po volji i nesmetano prolazili i preko pregažene Bukovice sve do Zadra i Šibenika.

Stjepan Antoljak: BUKOVICA IN THE MIDDLE AGES

S u m m a r y

The author first describes the position and the boundaries of Bukovica according to various writers (Zlatović, Maschek, Ardalić, etc.) and where it is placed on the topographic maps. Then he points out that this region has not been investigated at all especially in the middle ages. Passing from the old to the early middle ages the author talks about Bukovica in the 6th century on, that is, from the time of the East Gothic rule, then Byzantium and Croatian rule. On the basis of Byzantine sources (especially Constantine the VIIIth Porphyrogenet) he establishes to which Croatian tribal state Bukovica and its surrounding places belonged. From the second half of the 11th century it belonged to the tribal state Luka where "nobility from twelve noble Croatian families" had their property (Kukar, Šubić, Gušić, Mogorović, Karinjan and Lapčan, Jamometi, Tugomerić) and they obeyed their "C o n s u e t u d i n e s C r o a c i e".

Facts about Bukovica from the 12th and the 13th century are interesting and it is also of interest how the Tatars went through those places. Pavle Bribirski's "dominium" and "Dominus" "Croatorum" is very vividly presented to which Bukovica also belonged with its center in Bribir. The property of Bribir's dukes in Bukovica are described, namely, in Lučka tribal state after the death of Pavle. The author shows how the properties were eventually lost.

The author also talks about the name Luka and its division into Lower and Upper Luka (the 15th century) where Bukovica belonged. He also looks into the question of the boundaries between them. Upper Luka belonged to the area called B a n a d e g o , B a n a t or even "B a n o v i n a" (the 15th and the 16th century). Lučki tribal state had a special characteristic in that it had its archipresbyter, i.e., the deputy of Nin's bishop (the second half of the 15th and the 16th century). From 1409. the castellans from Ostrovo were also called "comites of Luka" who collected from Zadar serfs church, military and other dues. All of this gives a valuable insight into the social and economic relationship in this part of Croatia.

The author ends with the description of how the Turks conquered Karin (1514), Knin (1521), Skradin (1521), Ostrogovica and Kličevac (1523) and in 1527 Obrovac on the river Zrmanja. Thus Upper Luka with a part of Banadego fell under the Turks and from then on they trampled over the conquered Bukovica unhampered to the coast, that is, to Zadar and Šibenik.